

=== Kékesdi-Boldog Dalma =====

/// „A szovjet elvtársak nem adnak tájékoztatást”

A csernobili atomkatasztrófa utáni intézkedések
Magyarországon és a baleset hazai médiareprezentációja

=== Bevezetés

Harmincnégy évvel ezelőtt, 1986. április 26-án történt a csernobili atomkatasztrófa, amely máig számos egészségügyi, politikai, energetikai, társadalmi kérdést vet fel, s élénken foglalkoztatja a közvéleményt. Annak ellenére, hogy 1986 év elején Mihail Gorbacsov, a Szovjetunió új vezetője meghirdette a nyitottság politikáját (glasznosztj), amely a korábbiaknál nagyobb teret biztosított bizonyos témák nyilvános megvitatására, a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) nem számolt be kellő időben, kellő részletességgel a történekről. A baleset utáni első információhiányos állapot hatással volt a magyar tájékoztatásra is – a hírközlés minősége máig vitatott kérdés.

A csernobili atomkatasztrófáról születtek már primer forrásokat felhasználó írások,¹ de ezek száma a korábban nehezen vagy egyáltalán nem hozzáférhető levéltári források miatt csekély. A téma kutathatóságához nagymértékben hozzájárult a Cseh Gergő Bendegúz, Haász Réka, Katona Klára, Ring Orsolya és Tóth Eszter szerkesztésében 2018-ban megjelent „»Ez a sugárzás nem ismer határokat«. Dokumentumok a csernobili katasztrófa magyarországi következményeiről” című forráskiadvány, amely addig nem nyilvános, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött iratokat adja közre.

Az atomkatasztrófa hazai médiareprezentációjáról akkor lehet teljes képet nyerni, ha azt a korabeli politikai és tájékoztatáspolitikai kontextusban vizsgáljuk, és közben felfejtjük azt is, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) vezetőinek milyen információik voltak az első napokban a történekről. Dolgozatomban előbb összefoglalom a korabeli magyar médiarendszer sajátosságait, majd a rendelkezésre

1 == Balázs–Müller–Sipos, 2006; Müller, 2007; Germuska, 2010.

álló levéltári források alapján annak járok utána, mikor és miről értesült a pártvezetés a csernobili atomkatasztrófával kapcsolatban, és melyek voltak a legelső hazai intézkedések. Végül röviden bemutatom, hogy a magyar lakosság mikor és milyen tájékoztatást kapott a hivatalos közleményekből.

= = = A magyar tájékoztatáspolitikája jellemzői a baleset idején

A csernobili atomkatasztrófa után többször érte vád az MSZMP vezetését az ügy nem megfelelő kezelése, az akadozó kommunikáció,² az információszegény tájékoztatás miatt,³ mások pedig egyenesen a „tájékoztatáspolitikája csődjéről” beszéltek.⁴ A baleset hazai kommunikációját érdemes a korszak politikai és tájékoztatási sajátosságainak ismeretében vizsgálni, mert a hazai hírközlési dinamika így érthető meg a legjobban.

A csernobili atomkatasztrófa idején Magyarország a Szovjetunió politikai befolyása alatt álló keleti blokkhoz tartozott, így a politikai irányítás a marxi-lenini alapokon nyugvó államszocialista egypártrendszeren keresztül valósult meg, az MSZMP hegemoniája formájában. A tömegkommunikációs eszközök irányítása a szovjetkommunista típusú sajtómodell keretei között zajlott, vagyis a nyomtatott sajtó és az elektronikus média a párt meghosszabbított karjaként működött, és elsődleges célja nem a közönség hiteles és pontos tájékoztatása, hanem orientálása, politikai nevelése, valamint – közvetett formában – a párt társadalmi legitimitációjának biztosítása volt.⁵ A médiatermékek előállításához szükséges infrastrukturális eszközök (a lapalapítás, a lapkiadás, a nyomdaipari, a rádiós és a televíziós eszközpark, a papír-ellátás stb.) állami monopólium alá tartoztak. A média tartalmának ellenőrzése és irányítása az egyszemélyes szerkesztői felelősségi rendszer kialakításán, a differenciált kultúr- és tájékoztatáspolitikája (ЗТ) érvényesítésén, illetve a közvetlen pártállami beavatkozáson (egyebek között a sajtótervek kiadásán, a szerkesztőségi telefonhívásokon, egyes lapok nyomdából kikerülő példányainak bezúzásán, a nyugati rádióadások zavarásán), vagyis döntően kézzelzáró módon zajlott.⁶

A Kádár-korszak utolsó évtizedére két, egymással ellentétes előjelű jelenség volt jellemző Magyarországon: az MSZMP növekvő gazdasági és társadalmi válsága, a külpolitikai kapcsolatok kedvezőbbé válása miatt az ország fokozatos politikai távolodása a Szovjetuniótól. Az előbbi okai között találjuk az egyre súlyosabbá váló gazdasági problémákat, a párt társadalmi legitimitációjának jelentős mértékű csökke-

2 = = A Tömegkommunikációs Kutatóközpont a korabeli elemzésekben több esetben bírálta a hazai tájékoztatást, lásd például: HU OSA-420-2-1:31 8178; HU OSA-420-2-1:31 8179; HU OSA-420-2-1:31 8180; HU OSA-420-2-1:31 8181; HU OSA-420-2-1:31 8191; HU OSA-420-2-1:31 8193; HU OSA-420-2-1:31 D8177; MNL OL M-KS 288.f. 22. cs. 1986. 32. őe.

3 = = Germuska, 2010: 213.

4 = = Balázs–Müller–Sipos, 2006; Balázs, 2006; Mangel, 2020.

5 = = Peterson–Schramm–Siebert, 1956/1984: 27–28.

6 = = Bajomi-Lázár, 2005; Sipos, 2010; 2015.

nését,⁷ az MSZMP-n belüli utódlási harcból és a helyes haladási irányról folytatott vitából fakadó széttöredezettséget,⁸ valamint a hatalommal szemben álló értelmiségi tömörülések és a második nyilvánosság felerősödését.⁹ Ezzel szemben állt az, hogy Magyarország az 1968-as új gazdasági mechanizmus nyomán „élenjáró reformország” lett,¹⁰ és a gazdasági nehézségek ellensúlyozására felvett nyugati hitelek miatt (Lengyelországgal együtt) kedvező külpolitikai helyzetbe került. Vagyis nemcsak a nyugati országok anyagi támogatását élvezte, hanem a Szovjetunió is egyre kevésbé hátráltatta a hazai önállósodási törekvéseket és gazdaságliberalizációs folyamatokat. Kádár János az 1970-es évektől egyre több diplomáciai tárgyaláson vett részt személyesen, és idővel számos nyugati országgal vette fel a kapcsolatot, ami segítette az ország lassú emancipációját.¹¹ Ennek egyik legmarkánsabb jele volt, hogy 1982-ben Magyarország a szovjet pártvezetés tudta és beleegyezése nélkül kezdeményezte a Nemzetközi Valutaalaphoz és a Világbankhoz való csatlakozását,¹² aminek eredményeként egyes kutatók szerint a Nyugattól való pénzügyi függés már jelentősebb tényezővé vált itthon, mint a Szovjetuniótól való politikai meghatározottság.¹³

A tájékoztatáspolitikát illetően az 1960-as évek második felétől többször napirenden volt a magyar tájékoztatás megjavításának szándéka,¹⁴ több esetben születtek az újságírói professzionalizmust elősegítő intézkedések,¹⁵ és bizonyos időszakokban bővült a politikamentes, szórakoztató sajtótermékek kínálata.¹⁶ Komoly változást hozott 1980 márciusában az MSZMP XII. kongresszusa, amely elsőként rögzítette párthatározatban a „hiteles és a gyors tájékoztatás” szükségességét, valamint szorgalmazta a társadalmi párbeszéd kialakítását is. Ugyanakkor ez a szándék 1986-ig valójában csak retorikai szinten jelent meg, a média gyakorlati irányításában továbbra is az eszközjelvőség dominált, ami hátráltatta a médiarendszer politikai függetlene-

7 == Nagy, 1989.

8 == Heller, 1981; Schlett, 1990; Bozóki–Csapody–Csizmadia–Sükösd (szerk.), 1991; Földes, 2012.

9 == Romsics, 2010: 528.

10 == Ripp, 2009: 46.

11 == Békés, 2019: 294.

12 == Földes, 2018: 120.

13 == Békés, 2019: 195.

14 == MOL M-KS 288. f. 5367 ó. e. Az MSZMP PB határozata a tájékoztatás megjavításáról, 1965. június 8.; a művelődésügyi szféra megreformálására szinte évente adtak ki határozatokat: 1969-ben a tudománypolitikáról, 1972-ben a közoktatásról, 1974-ben a művelődésről (Kalmár, 2014: 122). Az őszinteség jegyében 1976-tól fokozatosan nyilvánosságot kaptak az ország gazdasági problémái (Fricz, 1988: 38). 1983-ban Kádár János a Központi Bizottság ülésén kijelentette, hogy „nálunk cenzúra nincs, nem is lesz” (Kádár, 1983: 15).

15 == A Tájékoztatási Hivatal 1967-től szabályzatban rendelkezett az újságírók szükséges felsőfokú végzettségéről, és ösztönözte idegennyelv-tanulásukat.

16 == Sipos–Takács, 2005: 57.

dését.¹⁷ 1986 elején, az SZKP XXVII. Kongresszusán hirdette meg Mihail Gorbacsov, az SZKP akkori új vezetője a politikai nyitottság programját (glasznoszt), amely bizonyos (politikai) témák nyilvános megvitatását hirdette.¹⁸ Ennek és ezzel párhuzamosan a magyar második nyilvánosságban egyre aktívabban megjelenő értelmiségi szerveződéseknek köszönhetően 1986-ban, a csernobili atomkatasztrófa évében több jelentős médiatörténeti eseményre került sor Magyarországon. Hatályba lépett az első sajtótörvény, amely már a pártosság helyett a pontosságot jelölte meg a hírközlő szervek és a tömegkommunikációs eszközök elsősorú feladataként;¹⁹ az 1956-os forradalom harmincadik évfordulóján nyilvánosan elhangzott a Magyar Rádió késő esti, *Bagoly* című műsorában Nagy Imre és mártírtársai újratemetésének ötlete;²⁰ elindult az első kereskedelmi rádió Radio Danubius néven, amelynek már nem a pártpropaganda terjesztése, hanem a szórakoztatás volt a célja, valamint megjelentek az első, tanácsai kezelésben álló helyi televíziók is.²¹ Összegezve azt mondhatjuk, hogy több olyan kedvező körülmény volt a csernobili atomkatasztrófa idején, amely a hírközpontú újságírás és a pontos tájékoztatás ügyét szolgálhatta volna, ám ez teljes mértékben mégsem valósult meg.

= = = A csernobili atomkatasztrófa

1986. április 26-án hajnalban számos hibás és felelőtlen szakmai döntés és több operátori mulasztás következtében felrobbant a Csernobil város közelében található Vlagyimir Iljics Lenin Atomerőmű 4-es számú reaktora. A baleset nyomán káros radioaktív szennyeződés szabadult fel, amely rövid időn belül több tíz ezer négyzetkilométernyi területet árasztott el. A történetek súlyát jelzi, hogy a baleset következtében teljesen megsemmisült a reaktorépület, az itt keletkezett tűz eloltása közel tíz napig tartott, a radioaktív anyagok kiáramlását pedig csak egy hónap után tudták megfékezni.²²

17 = = A tömegkommunikáció eszközelvű használatán, vagyis a média politikai instrumentális funkcióján Daniel C. Hallin és Paolo Mancini nyomán azt a folyamatot értem, amely során a nyomtatott sajtót és az elektronikus médiát külső tényezők befolyásolják annak érdekében, hogy a tömegkommunikáción keresztül hatást gyakoroljanak a politikai rendszerre (Hallin–Mancini 2004/2008: 51). A lehetséges külső tényezők – pártok, politikusok, társadalmi csoportok vagy mozgalmak, politikai befolyásra törő gazdasági szereplők, kereskedelmi érdekeltségek – közül ez esetben a tekintélyelvű sajtómodell sajátosságai miatt az uralkodó politikai párt által végrehajtott politikai instrumentális funkció írható le. Ebben a helyzetben a párt formális és informális rendelkezésekkel, jogi szabályozókkal hatással van a sajtó tartalmára annak érdekében, hogy az csak a párt nézeteit terjessze, politikáját propagálja.

18 = = Gibbs, 1999: 8.

19 = = 1986. évi II. törvény a sajtóról 2§ (1).

20 = = Rangos, 2014: 25.

21 = = Bajomi–Lázár, 2005: 29.

22 = = Aszódi, 2006; 2016.

Két nappal a katasztrófa után, április 28-án már Lengyelországban és Skandináviában is észlelték a radioaktív sugárzás jelentős megemelkedését. A svéd forsmarki atomerőmű szakemberei beazonosították a sugárzás forrását, vagyis a Szovjetunió keleti területét, és a légkörben kimutatható radioaktív anyagok alapján azt feltételezték, hogy atomerőmű-baleset történt. A szovjet szervek kezdetben nem reagáltak a hivatalos svéd diplomáciai megkeresésekre, majd tagadták, hogy a Szovjetunió érintett lenne az ügyben. Végül a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) április 28-án este rövid kormányközlemény formájában ismerte el a történeteket, ám részleteket nem közölt.²³

= = = A legelső magyar intézkedések

Az atomkatasztrófáról a szovjet szervek két nappal a baleset után, április 28-án este nyújtottak hivatalos tájékoztatást Magyarországnak.²⁴ Kapolyi László ipari miniszter jelentéséből kiderül, hogy a baleset előtti napon a szovjetek a magyar villamosenergia-behozatal csökkentését kérték: *„A szovjet villamos teherelosztó április 25-én, pénteken kérte, hogy 1850 MW villamos energia importunkat 200 MW-tal csökkentésük. A csökkentés indokaként a Csernobilszki Atomerőműben történő üzemzavart jelölte meg az üzemzavar jellegének ismertetése nélkül.”*²⁵

Berki Mihály, a Polgári Védelem Országos Törzssparancsnoka (PVOP) április 30-án a Magyar Villamos Művek Tröszt információira hivatkozva azt jelentette, hogy április 26-án délelőtt érkezett meg a szovjet fél hivatalos kérése.²⁶ A magyar pártvezetés nem hivatalos svéd, finn és lengyel forrásokból már április 26-án értesítést kapott az ottani radioaktív sugárzási szint emelkedéséről.²⁷ A skandináv szakemberek jelezték azt is, hogy olyan kémiai anyagokat azonosítottak, amelyek jelenléte egy atomerőmű zónasérülésére utal. A lengyel nem hivatalos források szerint a Mazuri-tavak térségében olyan mértékben nőtt meg a radioaktív jód-131 izotóp mennyisége, hogy azonnal elrendelték: a gyermekek és a várandós asszonyok kapjanak sugárvédő tablettákat.²⁸

A Polgári Védelem Országos Parancsnoksága április 28-án fokozott készenlétet rendelt el Magyarországon. Április 29-én délután negyed 5-kor Monori István kijevi főkonzul a „sürgős” jelzéssel ellátott rejtjeltáviratában a következőkről adott tájékoztatást: *„Nem hivatalos, de megbízható információ szerint a Kijevtől légvonalban száz km-re lévő, kb. harmincezer lelket számláló Pripját-ban április 26-án az 1978. óta működő atomerőmű egyik blokkja felrobbant, egy másik megsérült. Az áldozatok*

23 == Plokhly, 2018: 175–176.

24 == MNL OL XIX-A-83-a-863. jkv.-6.np/1986. 12/b.

25 == MNL OL XIX-A-2-af-Ma-00147-VII-szn/1986. (IpM M-2523).

26 == MNL OL XIX-B-1-ai-1-a-579/1986.

27 == MNL OL M-KS- 288. f. 5. cs. 968. ő.e.-1986. 4/b.

28 == MNL OL XIX-B-1-ai-1-a-579/1986.

száma jelentős.”²⁹ Hozzátette: több tíz ezer ember kitelepítése zajlik a térségben, és önkénteseket toboroznak a helyreállítási munkák elvégzésére, illetve számos orvost és ápolót mozgósítottak. Három órával később, este fél 8-kor Monori újabb rejtjeltáviratot küldött, amelyben a kijevi Fővárosi Tanácstól szerzett információkat közölte. Megírta egyebek között azt, hogy „a pripjati erőmű negyedik egymilliós blokkjának kazánja, a reaktor leállítási üzemi fázisában, ismeretlen okok miatt felrobbant. A reaktor megsérült, elszállt a fedőszerkezete, tönkrement az uránrudak kiemelésére szolgáló berendezés is. A fúziós folyamat a reaktor megmaradt részében tovább folytatódik, nem sikerült megszakítani. A helikopterről tervezett akciót a nagy sugárzás miatt nem tudták kivitelezni.”³⁰ Monori tájékoztatása szerint Kijevben nincsen sugárveszély, intézkedésre nincs szükség, a városban nyugalom van, a vízszennyeződést megelőzték.

A történetek kivizsgálására április 29-én délután és 30-án délelőtt szakértői bizottságot hívtak össze a PVOP-on, amelyet Berki Mihály vezetett. Ekkor még nem volt egyértelmű, hogy egyszeri alkalom volt-e a károsanyag-kibocsátás, vagy folyamatosan fennálló problémáról van szó. Ahogyan Berki fogalmazott, „megbízható információnk nincs. A szovjet elvtársak nem adnak tájékoztatást.” Ezért a bizottság a rosszabb eshetőségre készülve a következő intézkedéseket hozta április 30-án:

- Rendszeres, országra kiterjedő méréseket végeznek.
- Folyamatosan értékelik a mérési adatokat.
- A Kormánybizottság Operatív törzse és Műszaki Tanács tagjai körében kérszenlétet rendelnek el, a Polgári Védelem ügyeleti szolgálatát megerősítik.
- Az Ipari Minisztériumnak javasolják egymillió darab jódtabletta legyártását, amely százezer ember védelmét biztosíthatja – a gyártást megkezdik.
- A Belkereskedelmi Minisztérium laboratóriumai május 4-étől mérik a Szovjetunióból beérkező élelmiszereket.
- Felkészülnek arra, hogy rossz meteorológiai viszonyok és további sugárzó anyagok kibocsátása esetén helyenként legeltetési tilalmat és a tejfogyasztás korlátozását kell elrendelni.³¹

A polgári védelem sugárfigyelő és sugárjelző rendszerének, valamint a nukleárisbaleset-elhárítási rendszer ellenőrző állomásainak összevonásával létrehozott ellenőrző hálózat az első hetekben „24 órás munkarendben dolgozott 70 mérőállomással, laboratóriummal, mintegy 700 mintavételi hellyel, s csaknem 5 000 ember volt kérszenlétkben”.³² A szakemberek az 1986-os év végéig rendszeresen figyelemmel kísérték

29 == MNL OL XIX-J-1-j-1986-SZU-145-532-002679/1986.

30 == MNL OL XIX-J-1-j-1986-SZU-145-532-002679/1986.

31 == MNL OL XIX-B-1-ai-1-a-579/1986.

32 == MNL OL XIX-A-83-a-863. jkv.-6.np/1986. 12/b.

az ország radioaktív szennyezettségének mértékét.³³ Kezdetben napi tájékoztatást adtak, majd áttértek a heti, végül a havi egyszerű adatszolgáltatásra.

A baleset következtében kiáramló, egészségre káros radioaktív felhő április 29-éről 30-ára virradóra érte el Magyarország északi területeit, majd a Salgótarján–Budapest–Balaton–Szombathely-légvonalon át Ausztria felé terjedt tovább.³⁴ A levegő, a talaj, a felszíni- és az ivóvizek radioaktív szennyeződése a baleset előtti érték sokszorosára növekedett. Május 2-án a Jászberény–Szolnok–Paks irányában elvuló radioaktív felhőzet elérte az 5000 mB/m³ sugárszintet, amely az elfogadott határérték húszszorososa volt.³⁵ A szakértők megállapították, hogy „a hazánk területét most ért maradandó felületi radioaktív szennyezettség szintje eléri az eddigi összes légköri atomrobbanás során Magyarországon mért összértéket”. Ugyanakkor hozzátették azt is, hogy „a sugárzó anyagok koncentrációja a tej kivételével az egészségre veszélyes szintet sehol sem érte el”.³⁶ A feljegyzések szerint a „kialakult helyzet nem tette szükségessé nagy horderejű intézkedések, illetve rendszabályok foganatosítását”.³⁷

Április 30-án Svédország, majd rövid időn belül Dánia és Norvégia, s később Olaszország, Ausztria és az NSZK is bejelentette, hogy az esetleges radioaktív sugár-szennyezettség fennállása miatt korlátozza vagy teljes egészében leállítja a Szovjetunióból, Lengyelországból, Csehszlovákiából, Magyarországról, Romániából és Bulgáriából származó élelmiszerek – főként a hús, a hal, a zöldségek és a gyümölcsök – importját.³⁸

Másnap, május 1-jén a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium (MÉM) legeltetési tilalmat rendelt el hat megyében. Az érintett megyékben termelt tejet csak további feldolgozásra használhatták (tejpor, sajt formájában), valamint megkezdték e területek takarmányellátásának kidolgozását is.³⁹ A begyűjtött tej rendkívüli ellenőrzését május 2-ától vezették be, és a méréseket május 31-éig folyamatosan végezték.⁴⁰

A csernobili katasztrófáról szóló hazai tájékoztatás április 30-ától a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának közvetlen irányításával, a válságkezelésre felállított kormánybizottságot vezető miniszterelnök-helyettes közvetlen felügyeletével

33 = MNL OL XIX-A-2-af-00147-VI-szn-1986.; MNL OL XIX-A-2-af-00147-VI-szn/1986. 129/c; MNL OL XIX-A-2-af-00147-I-szn/1986.; MNL OL XIX-A-41 – II. sorozat – Elnöki iratok – 10/III. t.

34 = MNL OL XIX-A-2-af-VI-PVOP-05.01/1986. (PVOP 138/9/1986.).

35 = ÁBTL 2.7.1. III/II-847/1986.05.05. Napi Operatív Információs Jelentés (1986. május 5.).

36 = MNL OL M-KS- 288. f. 5. cs. 968. ő.e.-1986. 4/b.

37 = MNL OL XIX-A-41 – II. sorozat – Elnöki iratok – 10/III. t. – sz.n. – Feljegyzés 1986. május 5.

38 = MNL OL XIX-A-2-af-Ma-00147-VI-Hazai tájékoztatás-egyéb tájékoztatási munka-szn/1986.

39 = MNL OL M-KS- 288. f. 5. cs. 968. ő.e.-1986. 4/b.

40 = MNL OL XIX-A-83-a-863. jkv.-6.np/1986. 12/b.

zajlott.⁴¹ A Tájékoztatási Hivatal értékelése szerint a tájékoztatás központi irányítását az alábbi körülmények indokolták: „...a reaktor baleset következményei hazánk lakossága számára ezidáig teljesen ismeretlen új típusú veszélyt jelentettek; biztosítani kellett, hogy folyamatosan tájékoztassunk a magyarországi helyzetről, közöljünk minden, a lakosságot érintő tudnivalót, ugyanakkor megakadályozzuk a pánikhangulat kialakulását; lehetőség szerint ellensúlyozni kellett az ellenséges propaganda hatását [...] mindvégig tartottuk magunkat ahhoz a tájékoztatáspolitikai alapelvhez, hogy a Szovjetunióról, az ott történetekről nem vehetünk át nyugati találgatásokat, csakis azt közölhetjük, amit a hivatalos szovjet tájékoztató szervek kiadtak.”⁴²

Május 1-jétől naponta ülésezett a Polgári Védelem Országos Parancsnokságán az Atomerőművi Balesetelhárítási Kormánybizottság (ABKB) Operatív Törzse és Műszaki Tanácsa. Május 2-án a Polgári Védelem Országos Parancsnokságán sajtótájékoztatót szerveztek, ahol tájékoztatást adtak a hazai sugármérési rendszer felállításáról és működéséről, továbbá ismertették, hogy a magyar lakosságnak milyen elővigyázatossági intézkedések javasoltak.⁴³ Május 3-án este a Polgári Védelem megkezdte a vasúti és a közúti járművek szennyezettségének ellenőrzését Záhonyban és Hidasnémetiben.⁴⁴ Az ellenőrzés nem lehetett túl hatékony, hiszen a május 5-én kelt, az MSZMP Politikai Bizottsága részére összeállított tájékoztató jelentésben a következőket olvashatjuk erről: „A kézi mérés lassúsága miatt az intézkedés nem általános érvényű. Jelenleg csak Pakson van két olyan mérőkapu, amely alatt a szerelvényeket áteresztve a mérési folyamat felgyorsítható lenne.”⁴⁵

A Műszaki Tanács május 5-én részletes, a hazai sugárszennyezettség mértékét tételesen mutató táblázatot készített a Minisztertanácsnak.⁴⁶ Ebben olvashatók a levegő, az ivóvíz, a talaj és az élelmiszer (a nyers és a csomagolt tej, a zöldségfélék) a baleset előtt mért átlagos, valamint a baleset után, április 30-a és a május 4-e között kimutatott sugárszennyezettségi adatai. Később ezt a kibővítették a május 13-áig tartó időszak adataival.⁴⁷ Az összeállításból látható, hogy május 2-án a tejben jelentős jódkoncentráció-növekedés jelentkezett, amely május 9-éig folyamatosan jelen volt.⁴⁸

41 == MNL OL XIX-A-2-af-Ma-00147-VI-Hazai tájékoztatás-egyéb tájékoztatási munka-Feljegyzés – 1986.05.05.

42 == Uo.

43 == MNL OL XIX-A-2-af-00147-VII-szn-tájhiv/1986.

44 == MNL OL XIX-A-41 – II. sorozat – Elnöki iratok – 10/III. t. – sz.n. – Feljegyzés 1986. május 5.

45 == MNL OL XIX-A-2-af-Ma-00147-VI-Hazai tájékoztatás-egyéb tájékoztatási munka-szrv/1986.

46 == MNL OL XIX-A-83-a-848. jkv-5. np.-1986. 5/c.

47 == ÁBTL 2.7.1. – III/IV-87/1986.05.14. Melléklet a 87. számú Napi Operatív Információs Jelentéshez.

48 == Május 2-án 700–900 Bq/liter, másnap 900–1250 Bq/liter, harmadnap 1 200–2 600 Bq/liter volt a nyers tej szennyezettsége, majd ez az érték napokon keresztül ingado-

A baleset utáni két hétben tizenöt körzetben mértek magasabb radioaktív sugárzási értéket a nyers tejben; ez körülbelül az összes begyűjtött tej egytizedét jelentette. A Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Minisztérium szakemberei ezért május 7-én – kibővítve a korábbi intézkedést – előbb nyolc, majd tíz megyében legeltetési és friss, zöldtakarmánnyal való etetési tilalmat adtak ki, és továbbra is szorgalmazták a tej tejporrá történő feldolgozását, illetve az elegytej készítését is.⁴⁹ Ez utóbbi eljárás során a nem vagy csak kismértékben fertőzött területekről nyert tejhez keverték a szennyezett tejet annak érdekében, hogy az így kapott elegytej radioaktív szennyezettsége az egészségre veszélyes határérték alatt maradjon.⁵⁰ Annak ellenére, hogy a levegő radioaktivitása többeszeresére, a felszíni vizeké helyenként az ötszörösére, az ivóvizek aktivitása pedig a normál érték kétszeresére növekedett,⁵¹ a tej kivételével a mért értékek – a táblázat adatai szerint – mindenhol távol álltak az intézkedést igénylő határértékektől. A szakemberek tájékoztatása szerint a talajon, illetve a talaj közelében megtapadt radioaktív anyagok nem jelentettek veszélyt a szabadban való tartózkodásra, a munkavégzésre, a kirándulásra. A felszíni vizek kismértékben szennyeződtek, de ezért fürdési vagy öntözési tilalmat nem kellett elrendelni, és az ivóvízfogyasztás korlátozására sem volt szükség.⁵² A Közigazgatási és Adminisztratív Osztály jelentése szerint a kereskedelmi forgalomban kapható élelmiszert mindvégig korlátozás nélkül lehetett fogyasztani.⁵³

Az Országos Atomenergia Bizottság május 7-én tájékoztató anyagot állított össze, amelyből kiderült, hogy a radioaktív szennyeződés két úton kerül kapcsolatba a lakossággal: közvetlenül a légkörből, illetve közvetve, a kiülepedett radioaktív anyagok révén.⁵⁴ Ebből – mint írják – az következik, hogy nem elegendő a külső sugárzással kapcsolatos (levegő-, talaj-) méréseket elvégezni, hanem figyelemmel kell kísérni a belső sugárzásból, vagyis a belégzésből és a táplálkozásból eredő sugárterhelési értékeket is. A magyar szakemberek május végén megállapították, hogy a rövid lebomlási idővel rendelkező kémiai elemek jelenléte az átvonuló hidegfront és az azt kísérő esőzések, valamint a gyenge, mérsékelt északnyugati szél hatására

zott, nemegyszer elérve az 1 000–1 200 Bq/liter szintet. A tájékoztató szerint az intézkedést igénylő határérték: 1000 Bq/liter. Uo. (* Becquerel = a radioaktivitás SI mértékegysége, 1 becquerel az aktivitása annak a radioaktív anyagnak, amelyben másodpercenként egy atommag bomlik szét.)

49 = MNL OL XIX-A-83-a-848. jkv-5. np.-1986. 5/b.

50 = MNL OL XIX-B-1-y-1986.05.12. 7/b.

51 = MNL OL XIX-A-83-a-848. jkv-5. np.-1986. 5/c.

52 = MNL OL XIX-A-41 – II. sorozat – Elnöki iratok – 10/III. t. – sz.n. – Feljegyzés 1986. május 5.; MOL OL XIX-J-1-j-1986-Kuvait-85/537-003000/1986.

53 = MNL OL M-KS 288.f. 11.cs. 4436. óe. 119. p.; MNL OL XIX-A-2-af- 00147-VI-szr/1986. (PVOP jelentés 1986. 06. 02.) 129/b.

54 = MNL OL XIX-B-1-a-1-a-695/1986.

a kimutathatósági határérték alá esett.⁵⁵ Ezért az ENSZ Egészségügyi Világszervezetének ajánlásával összhangban⁵⁶ figyelmüket a hosszabb felezési idővel rendelkező elemek (a cézium-134- és -137-es izotópok, a stroncium-89 és -90-es izotópok és a jód-131-es izotóp)⁵⁷ élelmiszerekben történő meghatározására fordították.⁵⁸ A hosszabb felezési idejű radioaktív izotópok – a cézium, a cérium, a ruténium – levegőben való megjelenését május 5-én dokumentálták először.⁵⁹ A magyar szakemberek vizsgálták a zöldséget, a gyümölcsöt, a sertés-, a marha- és a juhizmot, a faggyút, a baromfit és a vadhúst.^{60,61} Az Országos Atomenergia Bizottság július 4-én javaslatot tett a mérési eredmények felülvizsgálatára, újrahitelesítésére, a rendelkezésre álló mérőhálózat értékelésére és a szükséges fejlesztések meghatározására annak érdekében, hogy azok „*alapot adjanak egy hasonló eset várható következményeinek gyors és megbízható prognózisához*”.⁶²

Másfél héttel a baleset után a hazai mérések a radioaktív sugárzási szint csökkenő tendenciáját jelezték, ám bizonyos térségekben – a változó mértékű földfelszíni lerakódásnak köszönhetően – sugárszint-ingadozást regisztráltak.⁶³ A levegő, a talaj, a felszíni vizek, az ivóvíz és a tej kivételével az élelmiszerek radioaktivitási szintje a kedvező időjárási körülmények miatt az elkövetkező napokban is tovább csökkent, „*egyres vonatkozásaiban megközelítette a baleset előtt értékeket*”.⁶⁴ A magyar légtér „*a május 8–9-i esőzések következtében megtisztult a szennyeződéstől*”,⁶⁵ a május 13-ai adatok szerint radioaktív sugárzási szintje már „*megfelel a balesetet megelőző természetes szintnek*”.⁶⁶ Május 15-én országosan megszüntették a legeltetési korlátozást.⁶⁷ A szakemberek a méréseket továbbra is folytatták, és megállapították, hogy „*mérhető szennyeződési értékek ma már csak hosszú időtartamú mintavételezéssel*

55 = MNL OL XIX-A-2-af-00147-VI-szn/1986. (PVOP jelentés 1986. 06. 02.) 129/c.

56 = MNL OL XIX-A-2-af-00147-VI-szn/1986. (WHO 1986. 05. 06.).

57 = A cézium-134 izotópnak kettő, a 137-es izotópnak harminc év a lebomlási ideje. A stroncium 89-es izotópja ötven nap, a 90-es izotópja közel 29 év alatt bomlik le. A jód-131 nyolcnapos felezési idejű izotóp.

58 = MNL OL XIX-A-2-af-00147-VI-szn-1986.

59 = MNL OL XIX-A-41 – II. sorozat – Elnöki iratok – 10/III. t. – sz.n. – Feljegyzés 1986. május 5.

60 = A radioaktív sugárdózis más módon nyelődik el a lágy testszövetekben (például az izomban vagy a faggyúban), mint a levegőben, a vízben vagy a csontokban, ezért volt indokolt a hús ilyen irányú mérése is.

61 = MNL OL XIX-A-2-af-00147-VI-szn/1986. (PVOP jelentés 1986. 06. 02.)

62 = MNL OL XIX-A-2-af-00147-I-Ma-4-664-1/1986.

63 = MNL OL XIX-A-41 – II. sorozat – Elnöki iratok – 10/III. tétel – sz.n. – 1986.

64 = MNL OL M-KS 288.f. 11.cs. 4436. őe. 119. p.

65 = MOL OL XIX-J-1-j-1986-Kuvait-85/537-003000/1986.

66 = ÁBTL 2.7.1. – III/IV-87/1986.05.14. Melléklet a 87. számú Napi Operatív Információs Jelentéshez.

67 = MOL OL XIX-J-1-j-1986-Kuvait-85/537-003000/1986.

kaphatók”, ezért május 19-étől áttértek a napi tájékoztatási rendről a heti egyszeri tájékoztatásra.⁶⁸ Május második felében csökkentették a készenléteket: a korábbi 70 mérőállomás helyett már csak 50 helyen gyűjtöttek mintákat; ezeken körülbelül 200 szakember dolgozott.⁶⁹ Ekkor a levegő, a talaj, a felszíni vizek és az élelmiszerek radioaktivitási szintje az egészségügyi határérték alatt mozgott, viszont a nyers tej radioaktív jód-131 koncentrációja hetekkel a baleset után is nagy, 25 és 1 000 Bq/l értékek közötti ingadozást mutatott, de május 10-e után egyszer sem érte el az intézkedést igénylő határértéket.⁷⁰ A Polgári Védelem Országos Parancsnoksága június 2-án áttért a havi tájékoztatásra, de a méréseket tovább folytatták.⁷¹

A hazai sugárszennyezettségi adatközlő kimutatásokat a Polgári Védelem Országos Parancsnoksága, az Országos Sugárbiológiai és Sugáregészségügyi Kutató Intézet igazgatójának ellenőrzését követően⁷² május 3-ától hivatalos úton tájékoztatásul elküldte a fontosabb európai kereskedelmi partnereknek és az európai KGST-országoknak is – a Szovjetuniót kivéve⁷³ Az Egészségügyi Világszervezet európai területi irodája május 1-jétől, a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség május 3-ától kezdve folyamatosan tájékoztatást kapott.⁷⁴

=== Az atomkatasztrófa hírei a magyar médiában^{75, 76}

A balesetről itthon elsőként a Magyar Televízió (MTV) számolt be, április 28-án este: Hardy Mihály moszkvai tudósító jelentkezett be élő adásban, és a Szovjet Távirati

68 == Uo.

69 == MNL OL XIX-A-83-a-863. jkv.-6.np/1986. 12/b.

70 == ÁBTL 2.7.1. – III/IV-87/1986.05.14. Melléklet a 87. számú Napi Operatív Információs Jelentéshez.

71 == MNL OL XIX-A-2-af-00147-VI-szn/1986. (PVOP jelentés 1986. 06. 02.) 129/b.

72 == MNL OL-XIX-A-2-af-00147-II-szn/1986. (Emlékeztető – 1986. 05. 16.) 147/a.

73 == Többek között: MNL OL XIX-A-41 – II. sorozat – Elnöki iratok – 10/III. t. – sz.n. – 1986. május 9.; MNL OL XIX-J-1-k-1986-SZU-1-45/5-13709/11/1986; MOL OL XIX-J-1-j-1986-Kuvait-85/537-003000/1986.; MNL OL XIX-A-2-af-00147-VI-szn/1986. (PVOP jelentés 1986. 06. 02.) 129/d; MNL OL XIX-A-2-af-00147-I-szn/1986. 130/a; MNL OL XIX-A-2-af-Ma-00147-VI-Hazai tájékoztatás-egyéb tájékoztatási munka-szn/1986.

74 == MNL OL XIX-A-83-a-863. jkv.-6.np/1986. 12/b.

75 == Ebben a fejezetben a korábbi kutatási eredményeimből közlök részleteket. Ezek egy része nyilvános publikáció formájában elérhető (Kékesdi-Boldog, 2018; 2019; 2020), más részük a készülő doktori disszertációm kéziratából származik.

76 == A vizsgálat során a *Magyar Nemzet*, a *Népszabadság* és a *Népszava* cikkeit, a Magyar Rádió adásleiratait és a Magyar Televízió – rendelkezésre álló – felvételeit elemeztem az 1986. április 28-a és a május 19-e közötti időszakban. Arra a kérdésre kerestem választ, hogy a magyar lakosság mikor értesült először a katasztrófáról, milyen információt kapott az országot ért radioaktív sugárzás mértékéről, és milyen egészségvédelmi előírásokat javasoltak Magyarországon. A minta 119 db újságcikkből, 250 hanganyagból és 12 videofelvételből állt össze.

Iroda (TASZSZ) által kiadott rövid kormányközleményt ismertette. Ezt a beszámolót később, a Híradó 2-es, majd a 3-as adásában is leadták, és napokon át a vezető hírek között tartották.⁷⁷ A Magyar Rádió is április 28-án este adott hírt a katasztrófáról. Itt viszont Bedő Iván turnusvezető döntésének köszönhetően adásba kerültek a Magyar Távirati Iroda (MTI) szigorúan titkos jelentéséből és a nyugati hírforrásokból szerzett információk is arról, hogy a baleset következtében felszabadult radioaktív sugárzás rövid időn belül elérte a több ezer kilométer távolságra lévő Skandináv-félsziget légterét is.⁷⁸ Ezzel valamilyen módon érzékeltetni lehetett a történetek súlyát. A hosszabb hírciklussal⁷⁹ dolgozó magyar sajtó három nappal a baleset után, április 29-én közölte röviden, a TASZSZ jelentése alapján a történeteket, ami az előző este televíziót nézők vagy rádiót hallgatók számára nem nyújtott kielégítő tájékoztatást. Szűkszavúságuk fokozott érdeklődésre és aggodalomra adhatott okot, hiszen az olvasók joggal várták az előző este hallott kedvezőtlen hírek további kiegészítését.

A Magyarországot ért radioaktív sugárzásról szóló újságcikkek, rádióhírek és televízióadások tartalmát tekintve azt láthatjuk, hogy az atomkatasztrófa utáni három hétben az összes médium ugyanazokat az információkat közölte, ezek megfogalmazásában csupán stiláris eltéréseket találhatunk. A baleset utáni első héten a hazai tömegkommunikációs eszközök explicit módon egyszer sem számoltak be arról, hogy az atombaleset nyomán felszabadult radioaktív felhő elérte Magyarország légterét, és arról sem, hogy ennek következtében megemelkedett hazánkban a radioaktivitás szintje. Kezdetben mindhárom médiaplatformon a sugárzás szintjének változatlanságát hangsúlyozták, majd május 3-a után annak csökkenéséről, ingadozásáról vagy stagnálásáról tájékoztattak. A radioaktív szennyeződés magyar légtérben való jelenlétét elismerő hírek május 1-jétől, vagyis öt nappal az erőmű felrobbanása után jelentek meg. Ám a sugárzás szintjének megemelkedését továbbra is implicit módon kommunikálták: vagy feltételes módban fogalmaztak, vagy a megelőző naphoz képesti csökkenésről számoltak be. A baleset utáni második héttől kezdve gyakori volt az a kommunikációs stratégia, hogy elismerték a sugárzás megemelkedését, de a következő mondatokban igyekeztek a hír súlyát tompítani, s a kedvezőtlen információkat kedvező megjegyzésekkel ellensúlyozni.

A baleset utáni három hétben megjelent hírek egyike sem tartalmazta a hazánkban mérhető radioaktivitás szintjét; kezdetben olyan általános kifejezésekkel,

77 == MNL OL M-KS 288.f. 22. cs. 1986. 32. óe. (90–164. p.)

78 == Kékesdi-Boldog, 2019: 25.

79 == A hírciklus azt jelzi, hogy mennyi idő telik el egy esemény megtörténte és az arról szóló tudósítás megjelenése között. A magyar napilapok a technológiai adottságok miatt – a hírt meg kellett írni, meg kellett szerkeszteni, be kellett tördelni, nyomdába kellett küldeni, a kinyomtatott lapot kézbesíteni kellett stb. – jellemzően 24 órás hírciklussal dolgoztak ebben az időben. Ezzel szemben a rádió és a televízió hírközlési előnyben volt azzal, hogy az infokommunikációs eszközöknek köszönhetően néhány perc elteltével adásba kerülhettek az új hírek, vagy élőben kapcsolhatták a helyszíni tudósítókat.

mint például a „*nagyságrend*”, a „*szennyezett légtömeg*” vagy a „*részecske*” írták körül a hazai sugárszennyezettség mértékét, május első napjaitól kezdve pedig számos sugárbiológiai mértékegység és szakkifejezés jelent meg a nyilatkozatokban. A szakzsargont nem következetesen használták, a szakemberek eltérő mértékegységekről beszéltek. Mindez megnehezítette és sok esetben lehetetlenné tette a laikus közönség – és az újságírók – számára a közlemények értelmezését, hiszen nagy többségük előtt nem volt ismert a mértékegységek közötti átváltás módja.

A Magyar Televízió műsorkészítői többször kísérletet tettek arra, hogy hozzáértő interjúalanyok – mérnök alezredes, válságtáb-vezető, sugárbiológus – megszólaltatásával közérthetővé tegyék a radioaktív sugárzás mértékével kapcsolatos szakkifejezéseket, de a szakemberek összeszedetlen, zavaros és nehezen érthető válaszai miatt ez nem sikerült. A riporterek igyekeztek a helyzetről többféle nézőpontból tudósítani, így különféle helyszínekről jelentkeztek be, változatos témájú riportokat készítettek, és a lakosság megnyugtatása céljából napi szinten szólaltattak meg szakértőket. A legtöbb tévéanyag kivonatát közölte a másnapi nyomtatott sajtó, és bizonyos interjúrészletek hallhatóak voltak a Magyar Rádióban is. A sokféle riport és interjú ellenére a tévénezők a szavak szintjén nem kaptak részletesebb, pontosabb tájékoztatást az atomkatasztrófáról és annak hazai következményeiről, mint az újságolvasók vagy a rádióhallgatók.⁸⁰

A sugárszennyezettség egészségre és környezetre gyakorolt hatásairól a magyar médiában állandó szakemberek nyilatkoztak; ők folyamatosan napirenden tartották az egészségvédelmi javaslatokat. Magyarországon csupán három előírást tettek közzé, és ezek még akkor is érvényben voltak, amikor már az Egészségügyi Világszervezet (WHO) sem tartott indokoltnak semmilyen óvintézkedést. A Polgári Védelem szakemberei a következőket javasolták: a nagy levelű zöldségféléket fogyasztásuk előtt alaposan le kell mosni, csak a tejipar által ellenőrzött tejet ajánlott fogyasztani, és nem javasolt jódtablettákat szedni. Az első két javaslat indoklását – a felületi radioaktív szennyeződés vízzel eltávolítható, viszont a legeléssel bejut az állatokba, és kiválasztódik a tejben, amit csak a hatóságok tudnak semlegesíteni – május 4-én Sztanyik B. László sugárbiológus szakértő közérthetően ismertette a televízióban, majd az interjú írásos anyaga megjelent másnap a napilapokban és elhangzott a Magyar Rádióban. Mivel a szakemberek kizárólag ezekről az ajánlásokról beszéltek, és nem tértek ki a további, a mindennapi élet során felmerülő dilemmákra (például arra, hogy szabad-e szellőztetni, lehet-e a gyerekeknek a fűben játszani, fogyasztható-e az import élelmiszer és a többi), több kérdés megválaszolatlan maradt.

A magyar sajtóban a legelső részletes tájékoztatás május 19-én jelent meg, és a radioaktív felhő hazánkba érkezésének időpontját és a szennyeződés mértékét közölte. A lapok megírták az ekkor már nem releváns információt is, hogy a kereskedelmi forgalomba hozott élelmiszer és az ivóvíz mindvégig fogyasztható volt. A

80 = = Kékesdi-Boldog, 2020: 53.

rendelkezésre álló források alapján a Magyar Televízióban június 4-én került adásba az első olyan interjú, amelyben részletesen szó esett a hazai radioaktív sugárzási szint alakulásáról, valamint az élelmiszerek, az ivóvíz és a fürdőhelyek szennyezettségéről. A sajtóban és a televízióban megjelent hírek a közönség nagy részének már nem szolgáltak új információval, hiszen ezek számos további részlettel együtt már napokkal korábban, május 10-én és 17-én hallhatóak voltak a Magyar Rádió egyik leghallgatottabb időszávjában jelentkező, „168 óra” című műsor adásában. Mindkét alkalommal a műsoridő nagy részét a csernobili eseményekkel kapcsolatban tudható részletek tárgyalására fordították. Jelentkezett Barát József moszkvai tudósító, és elmondta a legfrissebb híreket az elhárítási munkákról, hazai genetikus és sugárbiológus szakértőkkel készültek interjúk, és ekkor már közöltek konkrét sugármérési adatokat is. Továbbá hallhatóak voltak olyan, szovjet vezetőktől származó, a Szovjetunió tekintélyét és feddhetetlenségét megkérdőjelező idézetek is, amelyek arról szóltak, hogy a helyi szervek kezdetben nem megfelelően mérték fel a történetek jelentőségét, és emiatt több hibás döntés született.

= = = Következtetések

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a hazai rádió és televízió rögtön, a történet hivatalos beismerését követően hírt adott a katasztrófáról. *Magyarországon tehát a késlekedést nem a hazai hírközlő szervek információ-visszatartása, hanem a szovjet fél időhúzásából és titkolózásából fakadó információhiányos állapot okozta.* A hivatalos magyar pártiratokból látható, hogy a szovjet operátorok április 25-én késő este kérték a magyar villamosenergia-import csökkentését, amit egy nappal később hivatalos formában is megismételtek, a kérést pedig a csernobili erőmű üzemzavarával indokolták. A magyar pártvezetés április 26-án nem hivatalos forrásokból tájékoztatást kapott arról, hogy Észak-Európa több pontján magasabb radioaktív sugárzási szintet mértek, ám ezek az információk ekkor még nem jelezték egyértelműen a magyar szakemberek számára a hazánkat is fenyegető veszélyt. Erre utal az is, hogy a készenléti állapotot csak két nappal később, április 28-án rendelték el Magyarországon. A hazai sugárszint változatlanúságáról szóló hírek csak addig voltak érvényben, amíg a hazai szakértői bizottság is bizonytalan volt a részleteket illetően: május 1-jétől kezdve, miután a MÉM több megyében legeltetési tilalmat rendelt el, már olyan közlemények jelentek meg a magyar médiában, amelyek – közvetett módon – elismerték a káros anyagok jelenlétét.

A hivatalos feljegyzések azt mutatják, hogy a hazai operatív bizottság munkáját több körülmény is hátráltatta. Elsősorban az, hogy a hazai sugármérő-rendszer háborús feladatokra, az atomerőművi balesetelhárító rendszer pedig a Paksi Atomerőműben esetleg bekövetkező üzemzavar elhárítására létesült. Másodsorban a csernobili események előzmény nélküliek voltak, ezért nemzetközi szinten sem állt rendelkezésre válságkezelési gyakorlat, megelőző tapasztalat – még a mértékegység-használatban sem volt egységes követendő példa. Harmadsorban – és ezt a hivatalos

iratok több helyen jelzik – a szovjet fél által hivatalosan közölt információk késve érkeztek meg, és kevés támpontot adtak a baleset jellegéről.⁸¹

Az esemény teljes, három heti médiareprezentációját tekintve megállapíthatjuk, hogy a csernobili atomkatasztrófa hazai kommunikációja alapvetően illusztrálja a szovjet-kommunista típusú sajtómodell sajátosságait, vagyis a már egy éve érvényben lévő politikai nyitottság program (glasznosztj) ellenére sem volt a hazai tájékoztatás pontos és részletes. A következő dinamikát figyelhetjük meg: a baleset hivatalos beismerését követő órákban minden tudható információ nyilvánosságra kerül a Magyar Rádióban, majd miután a pártvezetés kézivezérlésre vált, két hétig kizárólag a Tájékoztatási Hivatal által meghatározott témákról lehet beszámolni, végezetül miután a Magyar Rádió műsorkészítői lehetőséget kapnak arra, hogy a központi narratívában eddig nem szereplő témákról is készítsenek hanganyagot, nem áll vissza a média totális kontrollja, és egyre több részlet kerül nyilvánosságra a balesetről és annak hazai következményeiről.

A levéltári forrásokból az is kiderül, hogy a magyar pártvezetés nem mindig kapott megfelelő mennyiségű és/vagy minőségű tájékoztatást a szovjet féltől, így kezdetben nem tudta, mit és hogyan közöljön a balesetről. Ennek ellenére a magyar tömegkommunikációs eszközök implicit módon közöltek információkat, nem volt hírzárlat. A tájékoztatás irányítását végzők – feltehetően a közönség körében kialakuló pánik elkerülése miatt – olyan kommunikációs stratégiát választották, amely a közlemények tartalmát illetően nagyon szűkszavú, a stílusukat tekintve pedig formális volt.

A csernobili katasztrófáról szóló hazai tájékoztatást az elektronikus médiumok munkatársainak köszönhetően a pártos és a pontos közlések közötti lavírozás is jellemezte. Vagyis – mint a kulturális és szellemi élet oly sok területén, ebben az esetben is – a határok keresése és a „húzd meg, ereszd meg” elv érvényesült. Az első napokban megjelenő teljes politikai kontroll idővel enyhülni látszott, és a baleset utáni második héttől kezdve inkább a sajtó munkatársai és nem a pártvezetők jelölték ki a balesetről szóló kommunikáció tartalmát. Ennek eredményeképpen május 10-e után több olyan televízióriport és rádióműsor került adásba, amely a korábbiaknál sokkal informatívabb volt, és ezzel némileg csökkenthette a társadalomban a baleset és annak hazai kommunikációja nyomán kialakult bizonytalanságot és félelmet.

81 = = MNL OL XIX-A-83-a-863. jkv.-6.np/1986. 12/b.

=== Levéltári források ===

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

ÁBTL 2.7.I. III/II-84/7/1986.05.05. Napi Operatív Információs Jelentés a sugárfertőzött felhőzet mozgásáról (1986. május 5.)

ÁBTL 2.7.I. – III/IV-87/1986.05.14. Melléklet a 87. számú Napi Operatív Információs Jelentéshez

Vera és Donald Blinken Nyílt Társadalom Archívum (OSA)

HU OSA-420-2-1:31 8178 Tájékoztatáspolitikai tanulságok, kérdőjelek és dilemmák Csernobil kapcsán

HU OSA-420-2-1:31 8179 Tartalomelemzés a Csernobilt követő hazai tájékoztatásról

HU OSA-420-2-1:31 8180 Csernobil – Kommunikáció szindróma

HU OSA-420-2-1:31 8181 Wisinger István: Egy robbanás tömegkommunikációs szennyeződései. Csernobil és a magyar tájékoztatás

HU OSA-420-2-1:31 8191 Avar János: Csernobil és a tájékoztatás /napilapok/

HU OSA-420-2-1:31 8193 Csepeli György: Nem alkalmazott tömeglélektan

HU OSA-420-2-1:31 D8177 Vizsgálat a csernobili atomreaktor-szerencsétlenséggel kapcsolatos hazai tömegtájékoztatás jellegzetességeiről

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL; MOL)

MNL OL M.KS- 288. f. 5. cs. 968. ő.e.-1986. 4/b Tájékoztató a Politikai Bizottság 1986. május 6-án megtartott ülésének 10. napirendi pontjához (1986. május 6.)

MNL OL M.KS 288.f. II.cs. 4436. őe. 119. p. Az MSZMP KB KAO jelentése a Politikai Bizottságnak a sugárzási viszonyok alakulásáról (1986. május 13.)

MNL OL M.KS 288.f. 22. cs. 1986. 32. őe. (90-164. p.) Részlet a Tömegkommunikációs Kutatóközpont által készített a csernobili atomreaktor-szerencsétlenséggel kapcsolatos hazai tömegtájékoztatás jellegzetességeinek vizsgálatából (1986).

MNL OL XIX-A-2-af- 00147-VI-szn/1986. (PVOP jelentés 1986. 06. 02.) 129/b A Polgári Védelem Országos Parancsnokának közleménye a tömegkommunikációs és propaganda szervek részére (1986. június 2.).

MNL OL XIX-A-2-af- 00147-VI-szn/1986. (PVOP jelentés 1986. 06. 02.) 129/c A Polgári Védelem Országos Parancsnokának a hazai szervek tájékoztatására készült jelentése (1986. június 2.)

MNL OL XIX-A-2-af-00147-VI-szn/1986. (PVOP jelentés 1986. 06. 02.) 129/d A Polgári Védelem Országos Parancsnokának a külföldi szervek tájékoztatására készült jelentése (1986. június 2.)

MNL OL XIX-A-2-af-00147-I-Ma-4-664-1/1986. Emlékeztető az Országos Atomenergia Bizottság üléséről (1986. július 4.).

MNL OL XIX-A-2-af-00147-I-szn/1986. 130/a Külföldre menő tájékoztató a hazánkban július 8. és augusztus 4. közötti időszakban kialakult sugárzási viszonyokról

MNL OL XIX-A-2-af-00147-I-szn/1986. A csernobili atomerőművi baleset következtében hazánkban kialakult sugárzási viszonyok július 8. és augusztus 4. közötti időszakban

MNL OL XIX-A-af-00147- VII -szn-tájhiv/1986. A Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának értékelése a csernobili reaktor-balesettel kapcsolatos hazai tömegtájékoztatási munkáról (1986. június 16.).

MNL OL XIX-A-2-af-00147- VI-szn.-1986. Összefoglaló jelentés a radioaktív szennyezettség mértékéről (1986. május 26.).

MNL OL XIX-A-2-af-00147- VI-szn/1986. (WHO 1986. 05. 06.) Az ENSZ Egészségügyi Világszervezetének ajánlása (1986. május 6.)

MNL OL XIX-A-2-af-Ma-00147- VI-Hazai tájékoztatás-egyéb tájékoztatási munka-szn/1986. Az MSZMP Politikai Bizottsága részére összeállított tájékoztató jelentés az atomerőmű baleset gazdasági következményeiről (1986. május 5.)

MNL OL XIX-A-2-af-Ma-00147- VI-Hazai tájékoztatás-egyéb tájékoztatási munka-Feljegyzés – 1986.05.05. A Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának feljegyzése Marjai József miniszterelnök-helyettes részére a közvélemény csernobili atomerőműbalesettel kapcsolatos tájékoztatásáról (1986. május 5.).

MNL OL XIX-A-2-af-Ma-00147- VII-szn/1986. (IpM M-2523). Kapolyi László ipari miniszternek a csernobili atomerőmű balesetről szóló első tájékoztatása Marjai József miniszterelnök-helyettes részére (1986. április 29.).

MNL OL XIX-A-2-af-VI-PVOP-05.01/1986. (PVOP 138/9/1986.) A Polgári Védelem Országos Parancsnokság jelentése a csernobili atomreaktor baleset következményeiről és a végrehajtott intézkedésekről (1986. május 1.)

MNL OL XIX-A-41 – II. sorozat – Elnöki iratok – 10/III. t. – sz.n. – Feljegyzés 1986. május 5. Jelentés a csernobili balesetről, annak magyarországi hatásairól és a magyar hatóságok intézkedéseiről (1986. május 5.)

MNL OL XIX-A-41 – II. sorozat – Elnöki iratok – 10/III. t. – sz.n. – Feljegyzés 1986. május 5. Összefoglaló jelentés a csernobili atomerőműben bekövetkezett balesetről, annak hazai következményeiről, és elhárításukra tett intézkedésekről

MNL OL XIX-A-41 – II. sorozat – Elnöki iratok – 10/III. t. – sz.n. – 1986. május 9. Beszámoló az Atomenergia Bizottság bukaresti üléséről (1986. május 9.)

MNL OL XIX-A-41 – II. sorozat – Elnöki iratok – 10/III. t. Jelentés a hazai sugárszennyeződési adatokról (1986. december 17.).

MNL OL XIX-A-41 – II. sorozat – Elnöki iratok – 10/III. tétel – sz.n. – 1986.
A polgári védelem közleménye a szennyezettség mértékéről és a határértékekről
(1986. május 8.).

MNL OL XIX-A-83-a-848. jkv-5. np.-1986. 5/b Szó szerinti jegyzőkönyv
a Minisztertanács üléséről (1986. május 8.).

MNL OL XIX-A-83-a-848. jkv-5. np.-1986. 5/c Jelentés a Minisztertanács részére.

MNL OL XIX-A-83-a-863. jkv.-6.np./1986. 12/b A minisztertanács ülésének
napirendjén szereplő jelentés a csernobili atomerőművi baleset hazai
következményeiről, a szerzett tapasztalatokról és következtetésekről
(1986. november 27.).

MNL OL XIX-B-I-a-I-a-695/1986. Háttérinformációk a radioaktív sugárzásról
(1986. május 7.)

MNL OL XIX-B-I-ai-I-a-579/1986 Berki Mihálynak, a Polgári Védelem Országos
Törzsparancsnokának jelentése Kárpáti Ferenc honvédelmi miniszter részére
az atomerőműben történt balesetről (1986. április 30.).

MNL OL XIX-B-I-y-1986.05.12. 7/b Részlet belügyminiszteri értekezlet szó szerinti
jegyzőkönyvéből (1986. május 12.).

MNL OL XIX-J-I-j-1986-SZU -145-532-002679/1/1986. Rejtjeltávirat a szovjet
atomerőmű meghibásodásáról (1986. április 29.)

MNL OL XIX-J-I-j-1986-SZU -145-532-002679/1986. Monori István kijevei főkonzul
rejtjeltávirata a lakosság evakuálására vonatkozó szovjet intézkedésekről
(1986. április 29.)

MNL OL XIX-J-I-k-1986-SZU-I-45/5-13709/II/1986. Krausz György feljegyzése
a sugázmérési eredmények cseréjéről Ausztriával (1986. május 9.)

MNL OL XIX-A-2-af-00147-II-szn/1986. 147/a Emlékeztető a csernobili
atomerőműben történt balesetből adódó feladatok megbeszélésről
(1986. május 16.)

MOL M-KS 288. f. 5/367 ő. e. Az MSZMP PB határozata a tájékoztatás
megjavításáról, 1965. június 8.

MOL OL XIX-J-I-j-1986-Kuvait-85/537-003000/1/1986. Összefoglaló a hazánkban
kialakult sugárzási és radioaktív szennyeződési viszonyok alakulásáról
(1986. május 18.).

==== Hivatkozott irodalom ====

1986. évi II. törvény a sajtóról 2§ (1).

1986. évi II. törvény a sajtóról.

http://www.okm.gov.hu/letolt/elektronikus_ugyintezes/1986eviztv.pdf

(utolsó letöltés: 2020. július 31.).

Aszódi, 2006

Aszódi Attila: Csernobil 20 éve, *Fizikai Szemle*, 4. sz. 114–118.

<http://fizikaiszemle.hu/archivum/fszo604/aszodio604.html>

(utolsó letöltés: 2020. július 20.).

Aszódi, 2016

Aszódi Attila: Csernobil 30 – a baleset okai és következményei.

https://aszodiattila.blog.hu/2016/04/26/csernobil_201

(utolsó letöltés: 2020. július 20.).

Bajomi-Lázár, 2005

Bajomi-Lázár Péter, *Médiapolitika*. In uó: *Magyar médiatörténet*

a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig. Budapest, Akadémiai Kiadó. 19–51.

Balázs, 2006

Balázs Bálint: Csernobil: a kádári tájékoztatáspolitikai csődje.

Múlt-Kor, 2006. április 26.

https://mult-kor.hu/20060426_csernobil_a_kadari_tajekoztataspolitika_csodje

(utolsó letöltés: 2020. július 10.).

Balázs–Müller–Sipos, 2006

Balázs Bálint – Müller Rolf – Sipos Zoltán: A csernobili tragédia és

a tájékoztatáspolitikai csődje. *Rubicon*, 4. sz. 12–29.

Békés, 2019

Békés Csaba: *Enyhülés és emancipáció. Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika 1944–1991*. Budapest, Osiris Kiadó.

Bozóki–Csapody–Csizmadia–Sükösd (szerk.), 1991

Bozóki András – Csapody Tamás – Csizmadia Ervin – Sükösd Miklós (szerk.):

Csendes? Forradalom? Volt? Az ELTE Jogszociológiai Tanszék, az ELTE

Szociológiai Intézet és a Bibó István Szakkollégium 1991. június 5–6-i

konferenciájának előadásai és vitája. Budapest, T-Twins Kiadó.

- Cseh–Haász–Katona–Ring–Tóth (szerk.), 2018
Cseh Gergő Bendegúz – Haász Réka – Katona Klára – Ring Orsolya – Tóth Eszter (szerk.): „*Ez a sugárzás nem ismer határokat*”. *Dokumentumok a csernobili katasztrófa magyarországi következményeiről*. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Kronosz Kiadó.
- Földes, 2012
Földes György: Ívek és töréspontok Kádár János politikai pályáján.
Korunk, 7. sz. 33–46.
- Földes, 2018
Földes György: *Ívek és töréspontok. Gazdaság, politika, ideológia 1945 után*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Fricz, 1988
Fricz Tamás: *Az MSZMP és a tömegkommunikáció. A párt hivatalos nézetei a tömegkommunikáció politikai intézményrendszerben betöltött, illetve társadalmi szerepéről az 1957–1986 közötti tájékoztatáspolitikai dokumentumok tükrében*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Alfaprint Nyomdaipari Kiszövetkezet, 3. szám, belső kiadvány.
- Germuska, 2010
Germuska Pál: Zápor, zivatar, jégeső. In: Kozák Gyula (szerk.): *Kádárizmus – átereszek. Évkönyv XVIII*. Budapest, 1956-os Intézet. 185–220.
- Gibbs, 1999
Gibbs, Joseph: *Gorbachev's Glasnost. The Soviet Media in the First Phase of Perestroika*. College Station, A&M University Press.
- Hallin–Mancini, 2004/2008
Hallin, Daniel C. – Mancini, Paolo: *A média- és politikai rendszerek három modellje*. Budapest, AKTI–Gondolat.
- Heller, 1981
Heller Ágnes: A sztálini legitimáció és ami utána következik.
Magyar Füzetek, 8. sz. 83–103.
- Kádár, 1983
Kádár János: Előadói beszéd a Központi Bizottság április 12–13-i ülésén.
Társadalmi Szemle, 5. sz. 3–19.

Kalmár, 2014

Kalmár Melinda: *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjet rendszer 1945–1990.* Budapest, Osiris Kiadó.

Kékesdi-Boldog, 2018

Kékesdi-Boldog Dalma: Az 1980-as évekbeli magyar tájékoztatáspolitikai egy rendkívüli esemény tükrében: a csernobili atomkatasztrófa a Népszabadságban. *Médiakutató*, 2. sz. 49–61.

Kékesdi-Boldog, 2019

Kékesdi-Boldog Dalma: A csernobili atomkatasztrófa kommunikációja a Magyar Rádióban és a Szabad Európa Rádióban. *Médiakutató*, 4. sz. 21–35.

Kékesdi-Boldog, 2020

Kékesdi-Boldog Dalma: A csernobili atomkatasztrófa hírei a Magyar Televízióban. *Médiakutató*, 2. sz. 37–55.

Mangel, 2020

Mangel Gyöngyi: Csernobil: atomkatasztrófa és a tájékoztatás csődje, *Magyar Hang*, április 27. <https://magyarhang.org/publicisztika/2020/04/27/csernobil-atomkatasztrofa-es-a-tajekoztatasi-csodje/> (utolsó letöltés: 2020. július 28.)

Müller, 2007

Müller Rolf: Májusban – titokban. *Betekintő*, 2. sz.
Utolsó letöltés: 2020. november 23.

Nagy, 1989

Nagy Lajos Géza: A kettészakadt társadalom. A lakosság, az értelmiség és saját tagságának képe az MSZMP-ről. *Jel-Kép*, 4. sz. 52–64.

Peterson–Schramm–Siebert, 1956/1984

Peterson, Theodore – Schramm, Wilbur – Siebert, Fredrick S.: *Four Theories of the Press.* Urbana–Chicago, Chicago University Press.

Plokhy, 2018

Plokhy, Serhii: *Chernobyl. History of a Tragedy.* London, Allen Lane & Pinguin Books.

Rangos, 2014

Rangos Katalin: Az agitprop nem a nyilvánosság – Győrffy Miklóssal hetvenedik születésnapján Rangos Katalin beszélget, *Médiakutató*, 1. sz. 25–32.

Ripp, 2009

Ripp Zoltán: *Eltékozolt esélyek? A rendszerváltás értelme és értelmezései*. Budapest, Napvilág Kiadó.

Romsics, 2010

Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris Kiadó.

Schlett, 1990

Schlett István: Egy ál(lam)párt tündöklése és bukása. Vázlat az MSZMP történetéről. *Századvég*, 3–4. sz. 50–58.

Sipos, 2010

Sipos Balázs: *Média és demokrácia Magyarországon. A politikai média jelenkortörténete*. Budapest, Napvilág Kiadó.

Sipos, 2015

Sipos Balázs: Szempontok a Horthy-kor és a Kádár-kor nyilvánosságának vizsgálatához-összehasonlításához. *Me.Dok: Média-Történet-Kommunikáció*, 3. sz. 27–42.

Sipos–Takács, 2005

Sipos Balázs – Takács Róbert: Újságírói normák. In: Bajomi-Lázár Péter (szerk.): *Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 53–88.

Kulcsszavak

=====

sajtó, Szovjetunió, tudomány

/ “The Soviet Comrades Do Not Inform Us” /

Measures after the Chernobyl nuclear disaster and the media representation of the accident in Hungary

From The Chernobyl nuclear disaster of 1986 was a complex case with several aspects: it was a health threat, it showed the technical backwardness of the Soviet Union, and it was also a political issue which still arouses the interest of the public. Due to the accident, the nuclear cloud polluted an area of over 30,000 square kilometers and reached Western European territories as well. The Soviet officials first held back all information, and then denied knowing anything about the accident. Two days later, after many official Western diplomatic inquiries, the Communist Party of the Soviet Union (CPSU) issued a short announcement on 28 April, in which they admitted the fact of the disaster. The first insufficient information had a significant impact on the Hungarian information policy, and the communication of the disaster is still a controversial topic in Hungary.

Media representation of the Chernobyl nuclear accident should be analyzed in a complex way considering the local and global political context, the local characteristics of the Soviet communist media system and also regarding the information which was available to the Hungarian political leaders. In this paper I attempt to show how this crisis communication case was managed in Hungary. First, I describe the local characteristics of the media system. Secondly, using official archival sources, I try to reveal what was told by the Soviet officials in the first days and what measures were introduced in Hungary. And finally, I will show when and what was communicated through the state-owned Hungarian media about the disaster.
